

САКРАЛЬНІ ТРАДИЦІЇ В ЛІРИЦІ БОГДАНА БОЙЧУКА (НА МАТЕРІАЛІ КНИГИ «ВІРШІ КОХАННЯ Й МОЛИТВИ»)

Статтю присвячено аналізу семантико-естетичних особливостей поетичної збірки Богдана Бойчука «Вірші кохання і молитви» в аспекті їхнього зв'язку з певними сакральними традиціями. У межах розвідки виявлено, що авторський задум об'єднати полярні за семантичною спрямованістю вірші, насправді було реалізовано у створенні гармонійного художнього світу, просякненого єдиною ліричною інтенцією – невпинним пошуком ліричним суб'єктом ідеальної любові у різних координатах свого буття (тілесного й духовного) в умовах особистого діалогу з Іншими: коханою – у першій частині книги та Господом – у другій. Відповідно до цього Бойчук звертається до двох сакральних традицій: занурюється у фольклорну стихію міфологічної свідомості, з одного боку, і у сакральний простір Біблії та християнських богослужбових книг – з іншого.

Ключові слова: поетична збірка; сакральні традиції; кохана / Бог; свідомість міфологічна / християнська; фольклор / Біблія.

2002 року в київському видавництві «Факт» вийшла друком поетична збірка відомого поета, прозаїка, перекладача та літературного критика, члена Нью-Йоркської групи Богдана Бойчука – «Вірші кохання й молитви». Назва цієї книги відбиває дивний, на перший погляд, задум автора – об'єднати під однією обкладинкою полярні за змістом поезії: просякнуті еротизмом вірші про пристрасне земне кохання, з одного боку, і вірші, що оприявнюють шлях ліричного героя до Бога у прагненні цілковитого з'єднання з Ним, – з іншого. Творчий задум автора стисло окреслений ним у його короткій передмові до збірки (в «Апології»), де він зізнається: «Я давно носився з думкою зробити поляризацію своїх віршів, щоб унаочнити чи скристалізувати ті два головні полюси, які творили магнетичне поле моєї творчості. Ця збірка є такою поляризацією» [2].

Зважаючи на зазначене поетом, можемо сміливо припустити, що ця книга, скомпонована із нових поезій, ще не представлених в окремих збірках, та поезій, вибраних із попередніх збірок («Спомини любові» 1963 р., «Мандрівка тил» 1967 р., «Подорож з учителем» 1976 р., «Вірші вибрані й передостатні» 1983 р., «Третя осінь» 1991 р.), є вельми репрезентативною щодо особливості визначальних авторських інтенцій, наскрізних для його творчості концептів, образів, мотивів, а також жанрово-стильових і віршових форм, що їх утілюють, а отже – варта уваги з метою їх осягнути.

Насамперед варто зауважити, що загальний художній простір книги засвідчує єдність настрою, яким просякнуті ліричні вірші обох її частин. «Вірші

кохання й молитви» – це відбитий у щирому поетичному слові шлях ліричного героя поета (котрий, як відомо, втратив Батьківщину і глибоко переживав відірваність від країни свого дитинства) у пошуку ідеальної любові та себе у різних координатах буття – тілесного та духовного.

Велика кількість антиномічних образів-символів, на яких побудовані семантично зв'язані між собою поезії збірки (*місяць – сонце, світло – темрява, вечір – ранок, небо – земля, вода – земля, жінка – мужчина, уявне – неуявне, людина – Бог, смерть – воскресіння, дочасне – позачасне* тощо), а також біблійно-церковних ремінісценцій та алюзій засвідчує прагнення митця створити метафізичний художній світ за законами міфологічного і сакрального дискурсу. При цьому перша частина книги здебільшого занурена у фольклорну стихію міфологічної свідомості, а друга частина – у сакральний простір Біблії та християнських церковних книг («Молитвослова»).

Діалогізм поезій – ще одна прикметна риса, яка додає створеному Б. Бойчуком художньому світові динамічності та багатомірності: адже ліричний герой здебільшого знаходиться у тісному ментально-вербальному зв'язку з певним адресатом. У першій частині збірки головним адресатом (експліцитним або імпліцитним), цілковитого злиття з яким ліричний герой прагне, є кохана; у другій частині – Господь.

Так, перша частина поетичної книги – «Вірші кохання» – це радісний гімн тілесності у її чуттєво-еротичному прагненні пізнати весь видимий світ, а найперше – іншу людину, з'єднання з котрою спочатку осмислюється як повнота земного життя

(«Викликання», «Нічні співи», «Вечір» «Пісні любові», «Любов у трьох часах», «Як я тебе люблю?», «Карочко моя безкряя...», «Рута»). Але водночас «Вірші кохання» – це й розповідь ліричного героя про втрату коханої, щемливі спогади про неї та намагання знайти себе разом із сенсом життя, що спорожніло після цієї трагедії («Замість голосіння», «Рецепти проти самотності», «Розмова з не-уявною коханкою», «Вірші прощання», «Роздуми на похилій площі»).

Вельми прикметно, що відкривається перша частина книги поезією «Викликання», де ліричний герой, занурений кожною клітиною свого тіла у ество природи, частиною якої він себе відчуває щомиті, кличе свою кохану:

Місяць спочиває в річці,
умивається прозорою водою.
А я лежу.

Небо нахилиється до мене,
відчуваю на собі його тіло.

О, прийди!

І вихили мені

Свої уста,

Немов кубок води.

Внизу ялиці й сосни

віддаються темряві

й виділяють

запахи живиці.

О, прийди!

Нехай тобі засне

Між персами

Півмісяць молодий.

Прийди.

(«Мандрівка тіл», 1967) [2, с. 9].

Еротизмом тут, як бачимо, просякнута вся природа, а отже потяг чоловіка до жінки художньо осмислюється поетом як творчий акт пізнання дивовижного створіння, без якого земне життя є неповним. Зміст і поетика наведеної поезії, між іншим, навертають нас не лише до традицій фольклору, а й викликають стійкі асоціації до Пісні над Піснями Соломона. Спільними між ними є й мотив викликання предмета кохання, і велика кількість розгорнутих метафор, побудованих за моделлю «природа-людина» (тут – метафори антропоморфні), і висока лексика («уста», «кубок», «перси», «немов»), і рефрен з риторичним зверненням («О, прийди!»), що додає урочистості мовленню, і увага до запахів («запах живиці»). Усе це одразу задає міфологічно-сакральний напрямок читацького сприйняття створеного поетом любовного-еротичного континууму, що вочевидь виникає на перехресті уснопоетичної і сакральної книжної традицій.

Стихія кохання у збірці Бойчука від начала є радісно-гармонійною, бо молода жінка у створеному поетом світі активно проявляє себе у вирі кохання, сміливо вирушаючи на зустріч своїй любові, відверто заявляючи про свої бажання: «Місяць витягає з пам'яті співанки / і кладе між губи смаглявих дівчат» [2, с. 10]. Зокрема, її голос відбито у формі прямого мовлення-заклику у поезії «Нічні співи» («<...> ой прийди та прийди опівночі / заплетемо руки в

виноград»; «<...> ой прийди та прийди на часочок, / пошукаєм долі на землі!»), а також у вірші з поширеною в уснопоетичному дискурсі амебною композицією «Пісні любові» [2, с. 11]:

Ї ї п і с н я

О, земле, розпарена сонцем,
ховай свої очі в п'їтьму,
ховай свої груди дівочі –
я жду.

Кремезного мужа, що зломить
бажання мої, як вербу,
і соком утроба застогне,
я жду!

А як не пробудяться трави
в його твердолунних слідах,
то місяць, як серце лукаве,
хай трісне мені на руках!

Сила любовного бажання героїні вірша, її рішучість бути поряд з милим тут може змагатися бодай лише з природною родючою силою матері-землі, до якої вона й звертається по допомогу. Звідси й відчутні інтонації язичницького замовляння, що, на відміну від молитви, має на меті будь-що змусити вищі сили здійснити бажане. Однак певна тривога у словах дівчини нейтралізується заспівом її коханого, котрий порівнює її пісні зі свіжими росами, а її саму – з весною:

<...>

Її уста,

Як тіло ранку,

як тіло ранку,

як весна –

нагнулись келихом лілеї

до життя [2, с.11].

Подальші вірші збірки засвідчують, що ліричний герой Бойчука безтямно закоханий у дівчину і з радістю віддається взаємній пристрасі («ти, зворушений, захлинешся / білим тілом дівочим – і вона заплете тебе в косу» [2, с. 13]; його любов ніжна й трепетна, мов тюльпан, «що ледь викільчується з цибулини», міцна, «мов деревій, що / протискається крізь камінь» і високе, «мов дерево, що / задихнувшись шумом, / гілля встромляє в небо» («Як я тебе люблю?» [2, с. 14]). Нарешті, ця любов – вічна, адже втрата коханої не лише зумовила появу у ліричного героя гострого почуття винуватості через те, що залишився живим він, а не вона («... Хай Божий бич мене карає /до кінця!», с. 16), а й наблизилася до нього вертикаль потойбіччя, акцентувавши мотиви туги, жалю, споминів, пам'яті, самотності («Твоя відсутність всмоктує мене / росте...» [2, с. 18]). У результаті було сакралізовано і минуле, і співвіднесений з ним образ уявної коханки героя, з якою завжди тепер мусять конкурувати коханки живі, «не-уявні» («Розмова з не-уявною коханкою»). Стилістичним маркером згаданого процесу обоження слугує поява наприкінці першої частини збірки поодиноких біблійно-християнських концептів, символів, понять (акафісти, Всевишній, Світло, голубинь небес тощо).

Зокрема, з найбільшою повнотою, вважаємо, концепт пам'яті актуалізовано у завершальному ліричному циклі першої частини збірки «Роздуми на похилій площі», що становить собою складну рефлексію-спогад про пройдену дорогу життя, яка «губиться між булим і забулим», яка становить собою «загублені хвилини щастя / і погаслі зорі», «прилипли / до минулого / очиці, / неспроможні глянути / на другий бік /прийдешнього» [2, с. 39]. Але саме минуле, пов'язане з молодістю, сприймається ліричним героєм як найсвітліший та найсвятіший час життя, оскільки

Бог тоді
заходив
у свідомість нашу,
і ми були істотами
його вселенної.

Він ходив полями
наших днів
і залишав на них
сліди.

Крізь шпари позасвіття
витікала
чиста музика,
а ми купалися у ній
і пізнавали
зміст життя [2, с. 40].

Просуваючись углиб пам'яті від старості, з її «пересохлими почуттями», до осяяної «полум'ям екстази» молодості, з її спраглими тілами і спогадами про невинність, ліричний герой нарешті дістається пори дитинства і поринає «назад в утробу»: «...і ми зробились невидимі й поділились між матір'ю і батяком» [2, с. 46]. У такий спосіб поетом було з'єднано життя до приходу у цей світ і життя напередодні відходу у світ інший, «дочасне із надчасним» [2, с. 46] у вічний колообіг життя:

Зв'язуючи так
кінець дороги із початком,
ми знов приходили,
і відходили
народжувалися і вмирили,
єднаючи
дочасне і надчасне
в єдину суть.

«Роздуми на похилій площі» постали своєрідним семантично-композиційним містком між двома частинами книги, що готує читача до рецепції дискурсу, де тілесне вже не мислиться окремо від духовного, більш того, – поза дією Святого Духа.

Друга частина поетичної книги Бойчука під назвою «Молитви» вміщує в себе 33 пронумеровані поезії (очевидно, за роками земного життя Христа), цикли «Дорога страстей», «Триптих апокаліпсису» і заключний ліричний вірш «Метелик освітив нам мить». Усі ці твори просякнуті молитовно-рефлексивними інтенціями, інспірованими духовно-ментальною зосередженістю

ліричного героя на «позачасному», центром якого є постать Ісуса Христа. Судячи зі змісту та композиції цієї частини збірки, джерелом натхнення Бойчука постав Молитвослов Греко-Католицької Церкви у старослов'янському перекладі¹.

Так, молитовний цикл із 33-х поезій, що відкриває другу частину книги, вочевидь наслідує щоденне молитовне правило. Поезії циклу побудовані на зверненнях до християнських вищих сил – Святого Духа, Трійці, Христа, Богородиці – зі славослів'ями, подяками та проханнями непрагматичного характеру. Лагідно, але наполегливо ліричний герой Бойчука прохає Господа про духовне зцілення як шлях до життя вічного поруч із Ним («щоб зойкнуло у кістках невмирущістю» [2, с. 49], про душу й тіло, наповнене Богом, аби позбутися сумнівів, зневіри і відчуття «поруки весни й пожадання жити» [2, с. 55]; про дар слова, повного і чистого, «обдиханого» духом Божим [2, с. 50], вимитого від ненависті й злоби [2, с. 53], про слово Боже, аби воно увійшло у свідомість, серце, пам'ять, прояснивши Господній образ [2, с. 58]. Відчуття власної недосконалості інспірує у ліричному циклі й наявність наскрізної інтенції покайно-сповідального характеру, що, приміром, становлять основний мотив поезії «8. Радуйся, дворе непроходима». Звертаючись до Діви Марії (назва твору – алюзія на акафіст Діви Марії), ліричний герой із сумом зізнається:

Ти – двері,
якими не можу
пройти.

Бо душа моя
щулиться
у щілину
між землею і тілом,
між бажанням і болем [2, с. 56].

На тлі цієї суто людської недосконалості підноситься й оспівується жертва Боголюдини – Ісуса Христа, який втілює у людське тіло й віддав його на хресті за гріхи людські («11. Во утробу вселивийся приснодієственную», «14. Суплікаці», «17. Розрушил еси крестом», «30.Єже за ви ломимое»). Відповідно до цього плоть тут не відкидається як щось другорядне, а осмислюється як невід'ємна частина Божого дарунку – життя («26. Плотію уснув», «20. Рцим всім») і, відповідно, сакралізується. Однак освяченим тіло може стати лише за умови трансформації – єднання з тілом Христа, що відбувається під час Причастя:

¹ Зі слів Марії Ревакович, яка у травні 2019 року була присутня на конференції у ЧНУ імені Петра Могили під час виголошення цього матеріалу, поет скористався батьківським Молитвословом і написав ці поезії на його честь, хоча сам усе життя був невіруючим. Утім, питання відповідності ліричного образу біографічній постаті поета, як завжди, є вкрай неоднозначним і залишається поза межами нашого дослідження. Очевидним тут є лише пронизлива щирість ліричного голосу поета, репрезентованого поетичними текстами книги, які й варті першочергової уваги.

Мушу ломити тіло своє
для Тебе,
щоб перевтілитись в душу.

Мушу ломити кров свою
з Тобою,
щоби проглянути
по той бік
надії.

І доливати себе
в каганець безсмертя,
щоб не погаснути
вічно.

.....
(«23. Миготливий вогник») [2, с. 71].

Див. також: «31. Воблекощення», «32. Захочай мене».

Отже, якщо у першій частині книги самотність ліричного героя неподолана, а марні намагання це зробити, блукаючи «по інших коханнях», призводять лише до гірко розчарування і сакралізації концепту пам'яті («роздавав себе по дорогах, загубивши спомини», с. 37), то у другій частині поетичної збірки метафізична самотність долається завдяки прийняттю жертви Христа. Приймається і осмислюється онтологічна глибина слів Ісуса Христа, наведених в Євангелії від Іоанна: «Поправді, поправді кажу Вам: Хто вірує в Мене, життя вічне той має. Я хліб життя! <...> Як Живий Отець послав Мене, і живу Я Отцем, так і той, хто Мене споживає, і він житиме Мною. То є хліб, що з неба зійшов. Не як ваші отці їли манну й померли, хто цей хліб споживає, той жити буде повік!» (Ів. 6:47–48, 57–58). Тож місце тимчасових радощів земного кохання у свідомості ліричного героя заступає метафізична насолода від з'єднання з Богом через Його тіло та Його жертвну кров:

Захочай мене в рани
на Твоїх ногах,
щоб плоть моя
всякала тлінно
в дерево хреста.

Захочай мене в рани
на руках,
щоб вітер з над світу Твого
повіяв крізь їхні шпари
й душу мою очистив.

Захочай мене в рану
у серці,
щоб я
у кров Твою обвинувся
і увійшов у Тебе.
(«32. Захочай мене в рани») [2, с. 80].

Завдяки такому з'єднанню долається не лише самотність як явище, а й нівелюється природний страх тілесної смерті:

Заснути плоттю – це
не знати
дороги до Тебе.
(«26. Плоттю уснуть») [2, с. 75].
Див. також: вірші 25, 27–31.

Подальше осмислення жертви Боголюдини відбувається у циклі «Дорога страстей». Зміст і поетика цього віршового циклу суголосні семантиці й структурі Пасхального богослужіння Греко-Католицької Церкви «Хресна дорога» (лат. *Via della Croce*, або *Via Dolorosa*), текст якого представлений у греко-католицькому Молитвослову [4]. Відповідно до цього поетичний цикл Бойчука складається із 14-ти «станцій» (або «стацій», тобто подій), які становлять собою рефлексії щодо Ісусових страждань на Його шляху до Голгофи, Його розп'яття на хресті та смерті з проєкцією на чудо воскресіння («Шлях до вічності йде від Голгофи. / Шлях до ясності через ніч» [2, с. 85]; «Через гріб заломився світ, / через світ перейшло воскресіння, п'ють життя із завітних джерел / ті, що прозріли» [2, с. 95].

Концепція історії людства, відбита в новозавітному Об'явленні Іоанна Богослова («Апокаліпсисі»), знайшла свою лірико-поетичну інтерпретацію і в поетичному циклі Бойчука «Гриптих Апокаліпсису» (складається з 3-х віршів). Перший вірш цього циклу зображує страшний час напередодні апокаліпсису, коли вже «дують зливи пророчі / в душі непокаянні» [2, с. 96]. Друга поезія зображує страшну картину смерті, пророковану людству у Святому Писанні:

Стогін клубами йде
з-під низів в високості,
вивергає земля
спорохнявіле остя

тіл, без дна, без нутра,
вкритих струпом падіння,
і задушених душ
перетліле нетління [2, с. 97].

При цьому поет наголошує на правдивості біблійних пророцтв про кінець світу і Страшний Суд:

Враз біблійна стіна
рине з грюкотом в долі
і дочавлює все,
що конало в юдолі [2, с. 97].

Однак властиві поетові екзистенційні погляди на людське існування проявляються у 3-й поезії. Описуючи тут земне життя після катастрофи у кольорах весни («Землю точить весна / зелень в очі залазить», [2, с. 98]), Б. Бойчук за контрастом зображує врятовану Богом людську пару, котра знов збирається йти шляхом спокусу, як і прабатьки роду людського:

Жінка і чоловік
гнутья через скрижалі
і заказаний плід
знову кусають [2, с. 98].

У підсумку ліричний герой книги Б. Бойчука з усією ясністю усвідомлює своє місце у Всесвіті: він є метеликом, який на мить освітив маленький простір («гілку черемхи»), аби згорнути з неї і потрапити на долоню, яка виявилася рукою Бога (див.: [2, с. 99]). У такий спосіб остаточно вияскравлюється наскрізний мотив поетичної книги Бойчука – шлях від земного кохання, з його радостями й втратами, до осмислення Священної історії людства загалом і стосунків людини й Бога, зокрема. Цей шлях сприймається поетом як нелег-

кий, але єдино можливий процес духовної і тілесної трансформації, символом якої і стає образ легкокрилого метелика на руці Бога в останньому вірші книги – багатозначний образ комахи, життєвий цикл якої неможливий без вражаючої метаморфози.

Принагідно зазначимо, що прагнення сучасних поетів до вираження складного ліричного почуття зумовлює досить відчутну тенденцію до циклізації поезій, інспірованих сакральними джерелами. Такі цикли часто становлять поєднання переспівів або стилізацій канонічних текстів молитов з оригінальними в образно-стильовому відношенні віршами (прикладом: «Літургія на честь собору св. Покрови в Харкові» С. Сапеляка, «Віршований молитвослов» В. Кредо, «Вірую» Б. Стельмаха тощо; див. про докл.: [3]). Поетичний цикл Б. Бойчука «Вірші кохання й молитви», як бачимо, теж демонструє такий синтез: складне переплетення оригінальних віршів із віршамистилізаціями, що варіюють канонічні тексти християнського Молитвослова у церковнослов'янському

перекладі. Завдяки цьому весь його цикл «Молитви» набуває квазісакрального звучання. До того ж, вільний вірш, яким написано поезії циклу Б. Бойчука, також наводить нас до традиції літургійної поезії.

Загалом поетична збірка «Вірші кохання й молитви» промовисто засвідчує, що попри естетичні декларації поетів Нью-Йоркської групи про нігілістичне ставлення до національної традиції (про це див.: [1]), вона тут, безперечно, репрезентована, але вишукано і ненав'язливо – на рівні мови й поетики віршів, що відбивають орієнтацію поета на осмислення свого життєвого шляху, зокрема, та людської історії загалом у категоріях архетипно-сакральних, а саме – міфологічно-фольклорних та біблійно-церковних. Це уможливило піднесення поетом індивідуального, конкретно-історичного й національного на рівень загальнолюдського, позаісторичного, універсального, оприявивши, вважаємо, магістральний шлях розвитку емансипованої національної літератури, не обтяженої комплексом меншовартості.

Список використаних джерел

1. Барабаш Ю. Нью-Йоркская группа украинских поэтов: «вне традиции» как традиция. *Дружба народів*. 2002. № 8. С. 201–212.
2. Бойчук Б. Вірші кохання й молитви : поезії. Київ : Факт, 2002. 104 с.
3. Даниленко І. Молитва як літературний жанр: генеза та еволюція. Миколаїв : Вид-во МДГУ імені Петра Могили. 2008. 304 с.
4. Молитвослов. Рим-Горнто : Вид-во Отців Василіян, 1990. 1011 с.

И. И. Даниленко,

*Черноморский национальный университет имени Петра Могилы,
г. Николаев, Украина*

САКРАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ В ЛИРИКЕ БОГДАНА БОЙЧУКА (НА МАТЕРИАЛЕ КНИГИ «СТИХИ ЛЮБВИ И МОЛИТВЫ»)

Статья посвящена анализу семантико-эстетических особенностей поэтического сборника Богдана Бойчука «Стихи любви и молитвы» в аспекте их связи с определенными сакральными традициями. В рамках исследования выявлено, что авторская идея объединить полярные по семантической направленности стихи было реализовано в создании гармоничного художественного мира, проникнутого единой лирической интенцией – неустанным поиском лирическим субъектом идеальной любви и себя самого в разных координатах бытия (телесного и духовного) в условиях личного диалога с Другими: любимой – в первой части книги и Господом – во второй. В соответствии с этим Бойчук обращается к двум сакральным традициям: углубляется в фольклорную стихию мифологического сознания, с одной стороны, и в сакральное пространство Библии и христианских богослужебных книг – с другой.

Ключевые слова: поэтический сборник; сакральные традиции; любимая / Бог (Господь); сознание мифологическое / христианское; фольклор / Библия.

I. Danylenko,

*Petro Mohyla Black Sea National University,
Mykolaiv, Ukraine*

SACRAL TRADITIONS IN BOHDAN'S BOYCHUK'S LYRICS (ON THE MATERIAL OF THE BOOK *POEMS OF LOVE AND PRAYER*)

The article is devoted to the analysis of the semantic and aesthetic features of the poetic collection by Bogdan Boychuk *Poems of Love and Prayer* in the aspect of their connection with certain sacred traditions.

The study revealed that the author's intention to combine the poems that are polar in semantic direction was realized in the creation of a harmonious artistic world imbued with a single lyrical intention – a tireless search for the lyrical subject of ideal love and himself in different coordinates of being (physical and spiritual) in a poetic dialogue with Others: beloved – in the first part of the book and the Lord – in the second.

In accordance with this, the author refers to two sacral traditions: he goes deep into the folklore element of the mythological consciousness, on the one hand, and into the sacred space of the Bible and Christian liturgical books, on the other. Thus, according to the author of the article, the pathway from earthly love, with its joys and losses, to understanding the sacred history of the mankind as a whole and the relationship between the man and God, in particular, is the see-through motive of Boychuk's poetic book. This path is perceived by the poet as a difficult, but the only possible process of spiritual and bodily transformation, symbolized by the butterfly «on the hand of God» in the last poem of the book – the multi-valued image of a light winged insect, whose life cycle is impossible without an impressive metamorphosis.

Key words: poetry collection; sacred traditions; beloved / God (Lord); mythological / Christian consciousness; folklore / Bible.